

DIN COLECȚIILE BIBLIOTECII MUZEULUI NAȚIONAL AL UNIRII DIN ALBA IULIA: PRIMELE MANUALE MODERNE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA

Carmen STÎNEA

În colecția de carte veche a Bibliotecii Muzeului Național al Unirii există și un fond de literatură didactică: bucoavne, abecedare, cărți de istorie, geografie, aritmetici sau cărți care nu au fost tipărite pentru a fi manuale, dar care erau utilizate ca atare, în multe cazuri de către elevi, evident, în lipsa unor manuale adecvate¹. Mijloacele prin care s-a constituit acest fond au fost fie donații, fie achiziții, printre cei mai importanți donatori de manuale școlare înscriindu-se Liceul „Mihai Viteazul”, actualmente, Liceul „Horea Cloșca și Crișan” din Alba Iulia.

Primele cărți școlare care se apropie de accepțiunea modernă a conceptului de manual, apar în învățământul primar românesc transilvănean după anul 1830, iar Biblioteca Muzeului Național al Unirii are privilegiul de a deține următoarele manuale moderne: prima carte de citire românească apărută la Sibiu în anul 1837, *Preatenul sau voitoriul de bine al pruncilor*² (două exemplare: CVR 491, CVR 552), trei din seria primelor abecedare moderne apărute în Transilvania: prima ediție a abecedarului apărut în Tipografia Episcopescă, Sibiu, 1851 (1 exemplar aflat sub cota CVR 286, provenind din colecția fostului liceu „Mihai Viteazul”), a doua ediție a acestui abecedar apărută în anul 1852 (trei exemplare, toate provenind din aceeași colecție amintită mai sus: CVR 283, CVR 284, CVR 288); ediția din anul 1855 a abecedarului apărut în 1851 tot la Sibiu în tipografia lui Gheorghe de Clozius (1 exemplar, SU 526); ediția a II-a (1862) a abecedarului lui Zaharia Boiu apărut în anul 1861 (un exemplar, CVR 387, provenind din colecția „Sabin Olea”); prima carte de citire „originală” (conceptul este mai mult decât discutabil în acea perioadă), avându-l ca autor pe Visarion Roman, *Carte de lectură românească pentru școlile primare*, 1862 (CVR 10.104); primele manuale de istorie destinate învățământului primar: Atanasie Marienescu, *Istoria română națională*, Sibiu, 1861, (un exemplar, CVR 532), Ion Micu Moldovan, *Istoria Ardealului pentru scoalele poporale*, Blaj, 1866 (SU 4.157).

---

¹ Acest fond de carte didactică a fost catalogat de către Mârza, Hațeganu 1973; Hațeganu 1980.

² Cartea este o traducere a unui manual german. Foarte solicitată în școlile germane, în anul 1849 ajunsese la a 91-a ediție, ea va fi prima carte de citire modernă și în Muntenia și Moldova (Craiova, 1846 - ediția I - a, 1848 - ediția a II-a, 1850 - ediția a III - a), București (1854 - ediția a V-a, 1856 - ediția a VI-a), Iași (1856 - ediția a I-a, 1862 - ediția a II-a). Pentru amănunte vezi Ghibu 1975, p. 191, Stînea 2008, p. 159-166.

Din seria acestor manuale, în lucrarea de față ne-am limitat la prezentarea unor aspecte legate de abecedarele moderne existente în colecția Bibliotecii, trei la număr, apărute la Sibiu (1851, 1862) și Viena (1855)³.

Cartea de bază în învățământul primar românesc a fost timp îndelungat bucoavna. Ea constituie eșafodajul pe care se va construi începând cu anul 1848, lumea manualului modern. Bucoavna a fost utilizată în școlile românești transilvănene timp de aproape două secole, folosirea ei fiind semnalată constant între anii 1699-1870. La începuturi, a servit ca și manual destinat învățării cititului, oferind în același timp și o temeinică pregătire moral-religioasă. Ulterior, cu ajutorul ei s-au predat și noțiuni sumare de scris și de aritmetică, fiind însă, intens utilizată, începând cu anul 1771, în promovarea educației cetățenești⁴. Conținutul acestui tip de manual, având inițial un caracter profund religios, s-a schimbat pe măsură ce autoritățile s-au implicat tot mai serios în problema educațională, infuzându-se treptat cu elemente laice. Din punct de vedere structural, bucoavna era delimitată în două părți: prima parte conținea noțiunile necesare învățării cititului, iar cea de-a doua, textele pe baza cărora se exersa lectura. În ceea ce privește bucoavna tradițională, strict religioasă, partea a doua cuprindea doar rugăciuni și texte cu caracter religios.

Jumătatea secolului al XIX-lea reprezintă pentru evoluția manualelor școlare românești din Transilvania momentul de deschidere către un nou tip de carte școlară, abecedarul modern⁵. Zămislirea acestui tip de manual n-a fost deloc ușoară. Trecerea dinspre bucoavnă înspre abecedar a fost un proces destul de lent, care a durat mai multe decenii, progresul înregistrat fiind determinat de accentuarea complexității procesului de învățământ și a nevoii de depistare a noi forme de manifestare a literaturii didactice. Înlocuirea în procesul educațional al unui manual cu celălalt s-a făcut treptat (mult timp utilizându-se în procesul de deprindere a citirii ambele cărți școlare⁶), pe măsură ce practica pedagogică a acționat selectând noi valori, înzestrate cu puterea de a le disloca pe cele vechi, depășite. Primele ediții de abecedar apar în Transilvania între anii 1842-1867

---

³ Abecedarul apărut la Viena în anul 1855 este o reeditare (cu modificări neesențiale) a abecedarului destinat școlilor ortodoxe din Transilvania și apărut în anul 1851 la Sibiu în Tipografia lui Gheorghe de Clozius. Manualul vienez era destinat școlilor greco-catolice din Ungaria și Banat. Abecedarul apărut la Sibiu în anul 1851 a avut mai multe reeditări, fiind destinat, fără modificări substanțiale, atât școlilor ortodoxe, cât și celor greco-catolice.

⁴ Este vorba, cu precădere, de bucoavnele apărute la Viena și destinate școlilor ortodoxe din Banat. Pentru amănunte vezi Țărcovnicu 1978.

⁵ Primul abecedar cunoscut, destinat școlilor transilvănene este cel din anul 1842, *Abecedar pentru întreținerea și folosul tinerimei ce învață în Școalele Normale*. Tipărit cu cheltuiala Sfintei Biserici cei mari ortodoxe din preurbul Brașovului, Bolgarseg. Tom I, Brașov, Tipografia lui Ioan Gott, 1842. Conf. BRM I, 126, p. 8. Menționăm, spre comparație, faptul că în Moldova, primul abecedar modern apare în anul 1832: Săulescu, Gheorghe, *Abecedariu Românesc pentru tinerimea școlilor începătoare*, Eșii, 1832, iar pentru Țara Românească, în anul 1828, Grigorie Pleșoianu, *Abecedar înlesnitor pentru învățatura copiilor*, (f. l.). Conf. BRM IV, 62073, p. 191; Ghibu 1975, p. 115-116. Conținutul lor, în ceea ce privește partea destinată lecturii este preponderent religios.

⁶ Conform *Ordinăciunii Arhieresti pentru rândul cel bun în școalele noastre populare* apărut la 10 august 1854, pentru clasa a I-a, secția începători erau indicate amândouă manualele.

fiind, în fapt, traduceri sau adaptări după modele străine, în special germane. Ele sunt întocmite de către oameni ai școlii, de obicei formatori ai cadrelor didactice provenind de la Preparandiile din Sibiu ori Blaj. Trebuie să subliniem faptul că acestea sunt tributare conținutului și structurii bucoavnei, însă treptat, orizontul tematic se lărgeste iar metoda de elaborare se diversifică. Universul religios, preponderent în faza de început a abecedarului, va pierde din importanță odată cu apariția în anul 1861 a abecedarului lui Zaharia Boiu⁷, astfel că textele vor propune și alte teme, nu doar cele cu tentă religioasă. De la ediția din anul 1851 (Tipografia Gheorghe de Clozius), spre deosebire de edițiile anterioare (1842, respectiv 1851 - Tipografia Episcopescă), abecedarul propune și învățarea scrisului: „... socotim de mare trebuință a o atrage asupra altui lucru important, adică asupra metodului de a uni scrierea cu cetirea, și de a începe și a merge cu amândouă odată”⁸ și, de asemenea, înlocuirea metodelor mecanice de memorare cu metoda intuitivă.

Tipografiile care editează abecedare în această perioadă sunt localizate în orașele: Brașov (1842, 1848), Blaj (1852 sau 1853), Cluj (1853), Sibiu (1851, 1851, 1852, 1854, 1856, 1861, 1864, 1861, 1862, 1863, 1865, 1866), Viena (1853, 1855, 1857, 1861), Buda (1863). Sibiul deține un loc privilegiat în epocă în ceea ce privește editarea abecedarilor, fapt datorat, pe de o parte, implicării mitropolitului Andrei Șaguna în problemele școlare, iar pe de altă parte, existenței tipografiei eparhiale. În cadrul acesteia au apărut majoritatea abecedarilor, excepție făcând exemplarul tipărit în tipografia lui Gheorghe de Clozius (1851)⁹.

Considerându-l ”... întâia carte a unei națiuni”¹⁰, „... ce cuprinde toate părțile începătoare ale limbii noastre, ce se exprimă prin viu grai sau prin

---

⁷ Zaharia Boiu (1834-1903) a fost unul dintre cei mai valoroși autori de manuale din această perioadă. Și-a desăvârșit studiile în cadrul Gimnaziului Evanghelic Luteran din Sigșoara (absolvit în anul 1854), a Institutului Teologic din Sibiu (1855-1857) și a Universității din Leipzig (1859-1861). A activat ca învățător în Săcele-Brașov (1854-1855), profesor suplinitor în secția pedagogică a Institutului Teologico-Pedagogic din Sibiu (1857-1859), iar după reîntoarcerea de la studii, profesor definitiv în ambele secțiuni (1861-1870). Concomitent, a lucrat ca redactor al ziarului *Telegraful român* (1863-1865). În plan teologic, a fost catehet la Liceul de Stat din Sibiu (1865-1875), preot-paroh în Sibiu Cetate (1863-1895), iar mai târziu asesor consistorial al Arhiepiscopiei Sibiului (1870-1902), membru în Sinodul eparhial al Sibiului și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului. A fost, de asemenea, membru în Comitetul Central al Astreii, între anii 1892-1895, secretar I și redactor al revistei *Transilvania*, iar din 13 septembrie 1877, membru corespondent al Academiei Române. Pe tărâm didactic s-a remarcat prin conceperea a șapte manuale destinate învățământului primar și a unei metodici. Vezi Hodoș 1944, p. 27; Nițu 1971, p. 195-203; Micle 1975, p. 489-490.

⁸ *Abecedar* 1851, prefață. Menționăm că toate textele citate au fost transliterate astfel încât, mesajul să poată fi cât mai inteligibil. De un real ajutor ne-au fost principiile expuse de Ursu 1960, p. 33-46; Ursu 1962, p. 557-581.

⁹ Ne referim strict la cele destinate școlilor ortodoxe. Mai apare la Sibiu în anul 1861, în tipografia lui S. Filtsch, abecedarul lui Petri, însă acesta era destinat școlilor greco-catolice. Din ediția acestui manual nu s-a păstrat nici un exemplar.

¹⁰ *Abecedar cu slove cirilice și cu litere romane*, 1851, Sibiu, prefață.

scriere... acolo se expun sunetele limbii, semnele tonurilor, desemnarea literaturii din care se alcătuiesc cuvintele...”¹¹, intelectualii vremii au acordat abecedarului o atenție sporită, fiind preocupați de găsirea unei formule cât mai adecvate de abecedar, astfel încât acesta să fie atractiv și instructiv, în același timp pentru copii. Astfel, în prefețele unor abecedare, în instrucțiunile adresate învățătorilor, în presa pedagogică (*Amicul școlii, Organul pedagogic*), în cadrul conferințelor învățătoresți, dar, mai ales, în *Manuducerea* lui Zaharia Boiu¹² s-au dezbătut probleme referitoare la structura, conținutul și metodică predării abecedarului, punctându-se permanent ideea păstrării, în elaborarea unui bun abecedar, a unui raport obiectiv între volumul informațional transmis și capacitatea de asimilare a elevului.

În anul 1851 apar concomitent la Sibiu două abecedare, unul în Tipografia Episcopescă, iar celălalt în tipografia lui Gheorghe de Clozius, marcând în evoluția acestui tip de manual două momente distincte. Biblioteca Muzeului Național al Unirii are privilegiul de a deține în fondurile sale un exemplar din ediția apărută în Tipografia Episcopescă în anul 1851 și reeditarea din anul 1855 de la Viena a abecedarului apărut în anul 1851 în Tipografia lui Gheorghe de Clozius.

Abecedar(ul) pentru folosul școalelor de legea greco-răsăriteană, În tipografia episcopescă la an. Domnului 1851¹³ are un nivel mai scăzut¹⁴ în comparație cu cel din tipografia lui Gheorghe de Clozius, scopul lui fiind acela de a ajuta doar la deprinderea noțiunilor de citit. Nu se cunoaște autorul abecedarului, Onisifor Ghibu indicându-l însă în lucrarea sa pe Sava Popovici Barcianu¹⁵.

Ca structură și conținut, acest abecedar nu se deosebește prea mult de ceea ce propunea educațional o bucoavnă. Capitolele I-II conțin prezentarea vocalelor, a consoanelor și a silabelor. Capitolul III este destinat exercițiilor de citire. Aceste exerciții se rezumă la început la cuvinte, iar apoi la propoziții simple, utilizându-se noțiuni din realitatea înconjurătoare cunoscută copilului. Paragrafele cuprinse între 26 și 31 din acest capitol, excelează în exerciții de citire cu tentă religioasă, predominând pildele luate din Biblie. Capitolele IV, V, VI au un conținut exclusiv religios, introducând și familiarizând copiii cu studiul Sfintei Scripturi și a Noului Testament. Până la pagina 46, tot materialul prezentat este îmbrăcat în haină chirilică. De la pagina 46 începe prezentarea literelor civile, continuând cu exerciții de silabisire, cuprinse între paginile 47-49. Între paginile 49-54 sunt expuse reguli privitoare la îngrijirea sănătății, iar în

---

¹¹ Instrucțiune 1862, p. 25.

¹² Zaharia Boiu, *Manuducere pentru învățători la întrebuițarea abecedarului*, Sibiu, 1862 ediția I, 1865, ediția a II-a. Conf. BRM, I, 7262, p. 399.

¹³ BRM, I, 123, p. 8; Ghibu 1975, p. 124-126.

¹⁴ Revelator în acest sens ni s-a părut opinia lui Aaron Florian dezvăluită într-o scrisoare către Timotei Cipariu: „A venit de la ministeriu demult dezlegare pentru Abecedariile confesionali. Pentru al lui Șaguna zice că dacă învățătorii lui sunt așa de proști și slabi, precum i-a descris el, apoi i se dă concesiune de a întrebuița acel Abecedar al lui în școalele neunite”. Vezi Botezan 2002, p. 275.

¹⁵ Ghibu 1975, p. 124.

capitolul III, istorioare morale cu caracter religios. Ultimele trei pagini conțin numerele de la 1-1000 și tabla înmulțirii.

Abecedarul cunoaște o singură reeditare, în cadrul aceleiași tipografii, în anul 1852¹⁶. Modificările făcute în cadrul noii ediții sunt următoarele: introducerea literelor latine tipărite, introducerea literelor (latine și civile) scrise de mână și a exercițiilor de deprindere a scrisului.

Abecedar(ul) cu slove cirilice și cu litere romane, Sibiu, Tipografia Gh. Clozius, 1851¹⁷ a fost inițial destinat școlilor ortodoxe din Transilvania. În urma unei noi reeditări, la Viena, în anul 1857, abecedarul ajunge să fie destinat școlilor greco-unite din Ungaria și Banat¹⁸. În anul 1863 această ediție este reeditată la Buda sub titlul *Abecedariu pentru școalele elementare românești de legea gr. unită din Ungaria și Banat*, Buda, 1863¹⁹.

Vasile Popeangă susține că între cele două ediții ar mai fi existat o ediție intermediară apărută în anul 1853, la Viena ediție reluată în anul 1861 în același oraș²⁰. BRM-ul semnalează o nouă ediție în anul 1855²¹, ediție din care Biblioteca Muzeului deține un exemplar.

Cu privire la abecedarul în cauză, al cărui model a fost cu siguranță unul german²², trebuie să subliniem superioritatea acestuia față de ediția apărută în tipografia Episcopescă. Prezența prefetei, care conține numeroase îndrumări metodice pentru învățători, este deja primul semn al înnoirii abecedarului. Scopul manualului este de a îmbina predarea noțiunilor de citit și scris. Drept urmare, vom întâlni pentru prima dată într-un abecedar românesc transilvănean, „foi cu slove de scris...” care „...vor servi pruncilor spre a le fi model de caligrafie și spre a se deprinde la cetire de scrisoare neîntreruptă”²³.

Materialul este structurat în trei părți distincte și un apendice, fiecare parte începând cu prezentarea unui anumit tip de alfabet: partea I-a, literele civile, partea a II-a, literele chirilice și partea a III-a, litere latine, în timp ce apendicele este destinat transmiterii noțiunilor de scris.

Partea I-a este cea mai complexă. De la pagina 9 la pagina 30 sunt prezentate literele civile, mai întâi vocalele, apoi consoanele urmate de așa-numitele *silabisme*. Exercițiile de citire, destul de numeroase, sunt cuprinse între paginile 30-49. Cele aproximativ 40 de pagini care intră în componența acestei prime părți sunt însă foarte greu de urmărit. În primul rând nu există o delimitare clară între texte, astfel încât informația se derulează schimbându-și registrul fără nici o atenționare grafică. Textele propuse ca exersare a citirii sunt prea complexe. Noțiunile cu care copilul, se consideră că trebuie familiarizat,

---

¹⁶ BRM, I, 124, p. 8.

¹⁷ BRM, I, 113, p. 7; Ghibu 1975, p. 126 - 131.

¹⁸ Ghibu 1975, p. 130.

¹⁹ Popeangă 1979, p. 158.

²⁰ Popeangă 1979, p. 156. Onisifor Ghibu nu semnalează ediția din anul 1853.

²¹ BRM, I, p. 8.

²² Ghibu 1975, p. 130.

²³ *Abecedar* 1855, prefață.

foarte numeroase, provenind din diverse sfere de preocupări, depășesc cu mult puterea de înțelegere a vârstei de 6-7 ani. La început, noțiunile sunt luate din mediul înconjurător, familiar copilului, desemnând tot ceea ce ține de școală, casa părintească, grădină, câmp etc. Urmează însă o parte mult prea complexă în care informațiile noi sunt mult prea numeroase și dificil de înțeles. Astfel, li se face copiilor o clasificare a rocilor, o prezentare a continentelor, a naturii cu toate regnurile ei (descrieri ample de păsări insecte, minerale, metale). Tot în această parte mai sunt prezente considerații generale despre viață, familie, națiuni. Transilvaniei, „una din țările de coroană ale monarhiei austriece”²⁴, i se dedică un text care conține date referitoare la munți, râuri, populație, orașe, cetăți.

Partea a II-a a abecedarului conține prezentarea literelor chirilice, iar apoi a câtorva rugăciuni (*Rugăciunile dimineții*, *Rugăciunile cinei*, *Rugăciunile somnului*, *Simbolul credinței-ortodox*). În partea a III-a sunt prezentate literele latine, urmate de exerciții de citire. În această parte apar câteva sfaturi de cumpărare și de păstrare a sănătății, și două fabule (*Corbul și vulpea*, *Asinul și cățelul*). Partea de sfârșit a abecedarului este destinată scrisului. În acest scop, literele chirilice și cele latine apar scrise de mână, fiind urmate de exerciții de scriere.

În ansamblu vorbind, această ediție constituie un important pas înainte în evoluția abecedarului, însă nu este compatibilă, îndeosebi în ceea ce privește partea de lectură cu realitatea educațională și socială transilvăneană. Textele, unele dintre ele, sunt pur științifice, seci, netransmițând niciun sentiment. Nivelul acestei cărți, este cu mult superior nivelului școlii elementare românești de la acea vreme.

Anul 1861 marchează apariția abecedarului lui Zaharia Boiu, *Abecedariu pentru scoalele populare-române*, Sibiu²⁵ carte școlară care a provocat în cadrul conferințelor învățătoresci și în paginile revistei *Amicul școlii*, ample discuții. Nașterea acestui manual s-a datorat într-o foarte mare măsură societății transilvănene Astra, pentru care una din preocupările stringente ale momentului era aceea de a impulsiona elaborarea și tipărirea de manuale școlare destinate școlilor primare. Ca participant la înființarea acestei societăți, iar apoi ca membru activ în cadrul ei, Zaharia Boiu s-a dedicat activității de creare a manualelor școlare, ajungând să tipărească în intervalul 1861-1897, un număr de șapte cărți: un abecedar, o carte de citire, un manual de geografie, unul de istorie, unul de istorie naturală și fizică, un catehism și o „manuducere”.

Revenind la problematica abecedarului lui Zaharia Boiu, subliniem faptul că acest manual va fi cel mai folosit în școlile primare românești, dovada cea mai concludentă în acest sens fiind mulțimea de ediții pe care le-a avut de-a lungul timpului: 1862 - ediția a II-a, 1863 - ediția a III-a, 1865- ediția a IV-a, 1866 - ediția V-a, 1870 - ediția a IX-a, 1874 - ediția a X-a, 1886 - ediția a XIV-a²⁶.

---

²⁴ *Abecedar* 1855, p. 40.

²⁵ *BRM*, I, 7260, p. 399.

²⁶ *BRM*, I, p. 399.

Lucrarea lui Zaharia Boiu se diferențiază totalmente de toate abecedarele românești apărute înainte de această dată. Se poate spune că după aproximativ două decenii de la apariția primului abecedar modern, gândirea pedagogică românească începe să intre pe făgașul originalității. Bineînțeles că manualul în discuție nu este original în totalitate, autorul indicând ca surse un abecedar german și cartea întocmită de către Franz Hermann, *Die Unterklasse. Eine Einleitung zur Behandlung des ersten Unterrichtes auf Grundlage de Fibel*, Viena, 1859. Noutatea abecedarului constă însă în adaptarea conținutului la realitatea educațională și socială românească și în modul de prezentare al conținutului. Autorul s-a inspirat din realitățile noastre sociale, știind să selecteze textele din modelul german, operație care presupune discernământ și cunoașterea scopului și a obiectivelor instructiv-educative. De asemenea, metodele utilizate în actul predării sunt novatoare în plan didactic: metoda fonetică și cea intuitivă. Aceste principii inaugurate în abecedarul lui Zaharia Boiu vor rămâne principiile de bază în predarea oricărui abecedar modern. Cartea, în accepțiunea autorului are un dublu scop: pe de o parte predarea noțiunilor citit-scris, iar pe de altă parte, familiarizarea elevilor cu noțiuni elementare ale disciplinelor pe care aceștia le vor studia treptat: religie, limba maternă, aritmetică, geografie, istorie, științele naturii, cântare și desen. Abecedarul începe cu prezentarea alfabetului civil (de tranziție), prima dată vocalele, urmate de diftongi, iar apoi de consoane (p. 1-15). Pentru fixarea literelor din alfabetul de tranziție (p. 16-20), în dreptul fiecăreia este menționat un nume de persoană care începe cu litera respectivă. Aceste nume apar în dublă ipostază: tipărite și scrise de mână. De la pagina 20 încep „bucăți de citire și conversare” ce se întind până la pagina 30. Într-un limbaj simplu, familiar copiilor, autorul le mijlocește cu ajutorul propozițiilor simple, întâlnirea cu realitatea înconjurătoare. Elevilor le sunt prezentate treptat noțiuni legate de timp: câte zile are o săptămână, care este denumirea zilelor, câte luni are un an, cum se numesc acestea, noțiunea de an bisect, noțiuni legate de trupul uman, de natura înconjurătoare etc. Finalul acestor texte îl constituie fabula *Corbul și vulpea* (p. 29). De la pagina 30 la pagina 42, conținutul abecedarului este redat cu litere latine, tipărite și scrise. Fiecare literă, prezentată sub dublu aspect, tipărită și scrisă de mână, este urmată de exerciții de fixare care constau în enumerarea unor cuvinte care încep cu litera nou-predată. De la pagina 42 la pagina 84, manualul propune în capitolul „Deprinderi la citire și cugetare” 26 de texte, în redactarea cărora autorul utilizează pe rând alfabetul latin și cel de tranziție, alternând literele tipărite cu cele scrise de mână. Între cele 26 de texte, preponderente sunt povestioarele cu mesaj moral, însă există și 4 poezii: *Trupul omenesc*, *Vulpea și rața*, *Unde duce lenea*, *Nu umbla nimic*. Textele cu caracter strict religios sunt doar în număr de 4: *Despre Dumnezeu*, *Iisus ca pruncu de doisprezece ani*, *Christosu cu pruncii*, *Iisusu și muierea văduvă*, însă ultimele două pagini conțin următoarele rugăciuni și cântări: *Rugăciunea Domnului*, *Rugăciunea către îngerul păzitor*, *Rugăciune de dimineață*, *Rugăciune de seară*, *Cântare înainte de școală dimineața*, *Cântare înainte de școală după amiazi*, *Rugăciune după școală*, *Rugăciune înainte de mâncare*, *Rugăciune după mâncare*.

Prin textele propuse, abecedarul lui Zaharia Boiu reușește să depășească universul religios, propunând și alte teme: dragostea pentru cei săraci, pentru învățatura și munca manuală, ascultarea față de părinți. Cartea conține primele sfaturi pentru copii în ceea ce privește folosirea și îngrijirea cărților: „Dar tu încă să mă îngrijești, să nu-mi rupi hainele, să nu-mi mânjești foile, să nu mă arunci încoace și încolo. Căci dacă mă vei griji, apoi te voi spune și surorilor mele celor mai mari, cari apoi te vor învăța lucruri și mai multe și mai mari, și mai frumoase, de cum te am învățat eu”²⁷. Dorința autorului, mărturisită și în *Manuducere*, aceea de a crea o compatibilitate între formă și conținut și posibilitățile de asimilare ale copiilor cărora li se adresează se poate spune, că a fost îndeplinită.

Analiza întreprinsă asupra celor trei abecedare ne-a permis să formulăm următoarele concluzii: perioada 1848-1867 marchează trecerea de la bucoavnă la abecedar și înlocuirea în actul de predare a citirii a metodei slovenirii cu metoda fonetică; utilizarea alfabetului latin în redarea conținutului (coexistă în fapt toate cele trei tipuri de alfabet: chirilic, de tranziție și latin); apariția primilor autori români de abecedare; au loc primele încercări de creare a unor abecedare originale, și, de asemenea, asistăm la primele tentative de-a imprima un colorit național românesc acestor manuale.

Semnaland existența acestor manuale (care, deși încadrate în categoria cărților moderne, pot fi considerate, pe drept cuvânt, valori patrimoniale) în colecțiile Bibliotecii Muzeului Național al Unirii, am dorit să relevăm importanța și, implicit, să atragem atenția specialiștilor (istorici, lingviști, pedagogi etc.) asupra domeniului literaturii didactice românești din Transilvania.

From the Collections of the Library of the National Museum of Union Alba Iulia: The First Modern Romanian Textbooks from Transylvania

(Abstract)

This study proposes to record the presence within the funds of the Library from the National Museum of Union of the first modern Romanian textbooks from Transylvania, destined for primary education.

From the series of these textbooks, we limited within this study to the presentation of some aspects related to the modern primers from the collection of the Library, three in number, which appeared in Sibiu (1851, 1862) and Vienna (1855).

These textbooks represent the transition from primers to proper textbooks and constitute an extremely important period from the development of Romanian didactic literature. Before the appearance of primers, the fundamental book within primary Romanian education was for a long time the

---

²⁷ Boiu 1862, p. 68.

old book printed in Cyrillic script. It is the basis on which, starting with 1848, the world of modern textbook, will be constructed. The old book printed in Cyrillic script was used in Romanian schools from Transylvania for almost two centuries, its usage being constantly recorded between 1699-1870. In the beginning, it served also as a textbook for reading, offering at the same time a solid moral-religious education. Subsequently, concise notions of writing and arithmetics were taught also, yet it was intensely utilised, starting with 1771, to the promotion of civic education. The content of this type of textbook initially having a profound religious character, changed as the authorities involved ever more seriously in the educational issue, being gradually infused with laic elements. Structurally, the old book printed in Cyrillic script was divided in the following way: a first part which contained the notions necessary for learning reading, and a second one, texts on which reading was practiced. As far as traditional old book printed in Cyrillic script is concerned, the strictly religious one, the second part included only prayers and religious texts.

The half of the 19th century represents for the development of Romanian textbooks from Transylvania the moment of opening towards a new type of school book, the modern primer. The formation of this type of school book was not an easy process. Transition from the old book printed in Cyrillic script towards the primer was a quite slow process, which lasted for several decades, the progress registered being determined by the ever increasing complexity of the educational process and the need to find new forms of manifestation for didactic literature. The replacement within the educational system of one textbook with another was made gradually (both school books being utilised within the process of learning reading for a long time), as pedagogical practice actioned by selecting new values, which were endowed with the power of dislocating the old ones, that were outdated. The first editions of primers appear in Transylvania between 1842-1867 being, in fact, translations or adaptations after foreign models, in particular the German ones. They are compiled by people of the school, usually trainers of teachers who came from the normal schools from Sibiu or Blaj. We must underline that these are tributary to the content and structure of the old book printed in Cyrillic script, but gradually, the thematic horizon was widened and the method of elaboration is diversified. Religious universe, predominant at the beginning phase of the primer, will lose from importance once with the appearance in 1861 of the primer of Zaharia Boiu, so that texts will propose other themes, not only the religious ones. Starting with the edition from 1851 (Gheorghe de Clozius Printing House), by contrast with previous editions (1842, respectively 1851 – Episcopal Printing House), the primer proposes also learning writing and, replacing mechanical methods of retention with intuitive method.

Their recording within this study intended to emphasise the importance of this type of book (although situated in the category of modern book, these textbooks may be rightfully considered patrimonial values) and implicitly

drawing the specialists' attention (historians, pedagogues) to the field of didactic literature.

Abrevieri bibliografice

- Botezan 2002 - Ioana Botezan, „Corespondența lui Aaron Florian și Simion Mihali cu Timotei Cipariu”, în *AHC(N)*, XLI, 2002, p. 261-292.
- BRM 1984 - *Bibliografia românească modernă*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- Ghibu 1975 - Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975.
- Hațeganu 1980 - Lucia Hațeganu, „Cărți didactice românești din secolul al XIX-lea în Biblioteca Muzeului Național al Unirii”, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 339-353.
- Hodoș 1944 - Enea Hodoș, *Cercetări*, Sibiu, 1944.
- Instrucțiune 1862 - *Instrucțiune pentru învățătorii din școlile normale și capitale de religie ortodoxă de sub Inspecțiunea Supremă Școlară a Bisericii ortodoxe răsăritene din Marele Principat al Ardealului*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1862.
- Mârza, Hațeganu 1973 - Iacob Mârza, Lucia Hațeganu, „Cărți didactice românești din secolul al XIX-lea în Biblioteca Muzeului Național al Unirii”, în *Apulum*, XI, 1973, p. 393-423.
- Micle 1975 - Veniamin Micle, „Zaharia Boiu”, în *MA*, 1975, nr. 6-8, p. 489-490.
- Nițu 1971 - Valeriu Nițu, „Zaharia Boiu”, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Târgu-Mureș, Centrul de Științe Sociale, 1971, p. 195-204.
- Popeangă 1979 - Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821-1867*, Arad, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă, 1979.
- Stînea 2008 - Carmen Stînea, „Prima carte de citire modernă românească din Transilvania: «Preatenul sau voitoriul de bine al pruncilor, Sibiu, 1837»”, în *PA*, VII-VIII, 2008, p. 159-166.

- Țârcovnicu 1978 - Victor Țârcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1978.
- Ursu 1960 - Nicolae, A. Ursu, „Problema interpretării grafiei chirilice românești în jurul anului 1800”, în *LR*, XIII, 1960, nr. 3, p. 33-46.
- Ursu 1962 - Nicolae, A. Ursu, „Principii de transcriere a textelor românești”, în *LR*, XV, 1962, nr. 5, p. 557-581.

Cuvinte cheie: carte veche, manuale, abecedar, tipografii, Andrei Șaguna, Zaharia Boiu.

Keywords: old books, manuals, learning book, printing shops, Andrei Șaguna, Zaharia Boiu.

